

การย้ายถิ่นแบบจำยอมในประเทศไทย: บทวิเคราะห์ตามแนวทฤษฎีคลาสสิกของ William Petersen

โยธิน แสงดี*

บทนำ

ในแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย William Petersen (1957) ได้เขียนบทความและวางหลักทฤษฎีทางด้านการย้ายถิ่นในหัวข้อเรื่อง "A General Typology of Migration" เกี่ยวกับการวิเคราะห์เรื่อง Forced and Impelled Migrations ซึ่งถ้าจะแปลเป็นภาษาไทยคงหมายถึง การย้ายถิ่นแบบบังคับและแบบจำยอม แนวคิดนี้เขาระบุว่าจะพบมากในสังคมดั้งเดิมของมนุษย์ เช่น ในสังคมที่ยังคงมีสภาพของความเป็นชนบทอยู่มาก (Dual Society) และสังคมที่กำลังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมไปสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม การย้ายถิ่นแบบบังคับในสังคมมนุษย์ยุคก่อนจะพบว่าสาเหตุการย้ายเกิดจากสภาวะการผลักดันทางภัยธรรมชาติ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นภาวะของการผลักไล่ส่งจากภาวะนิเวศน์ของสิ่งแวดล้อม อาทิ ความหนาว ความร้อน ความแห้งแล้ง น้ำท่วม แผ่นดินไหว ไฟป่า คุณภาพของดินเสื่อมโทรม เป็นต้น

การย้ายถิ่นแบบบังคับและแบบจำยอมตามหลักของ Petersen นั้น แตกต่างอย่างเห็นได้ชัด เมื่อใช้แนวคิดเกี่ยวกับการตัดสินใจในการย้ายถิ่นมาพิจารณา (Migration Decision Making) นั่นคือในการย้ายถิ่นแบบบังคับ ผู้ย้ายถิ่นจำเป็นต้องย้ายไปจากถิ่นดั้งเดิม เพราะถูกผลักดันให้ไปดังเช่น ถูกผลักดันและบังคับจากภัยธรรมชาติ นอกจากนี้อาจจะถูกบังคับให้ย้ายจากผู้มีอำนาจในกลุ่ม สถาบันฯ หรือองค์กร หรือหัวหน้าเผ่า ซึ่งในยุคนี้อาจจะเรียกว่าผู้บังคับบัญชา เช่น หัวหน้าบังคับให้สมาชิกกลุ่มย้ายออกไปจากพรมแดนของกลุ่ม โดยที่สมาชิกผู้นั้นไม่สามารถตัดสินใจย้ายถิ่นได้เองอย่างอิสระ (Voluntary Migration)

* สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170.
E-mail: prysw@mahidol.ac.th

จริงอยู่หากพิจารณาถึงการตัดสินใจย้ายถิ่น เพื่อหลีกเลี่ยงจากภาวะมหันตภัยทางธรรมชาติ (Natural Disaster and Ecological Pressure) นักปราชญ์บางท่าน เช่น Everett Lee (1966) อธิบายว่าน่าจะเป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจมากกว่า เพราะเกิดจากภาวะการผลักดันทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แนวคิดของ Petersen ก็อาจจะนำมาใช้อธิบายได้ว่าการย้ายเพราะต้องหลีกเลี่ยงจากความหายนะนั้น ถือว่าถูกบังคับให้ย้าย (Forced) เพราะผู้ย้ายมิใช่ประสงค์จะย้ายเอง หรือตัดสินใจตามความสมัครใจ แต่ภาวะธรรมชาติบีบคั้น

ในประเด็นของการย้ายถิ่นแบบจำยอม (Impelled Migration) Petersen (1957) ได้วางหลักไว้ว่าน่าจะพิจารณาจากสาเหตุและเหตุผลของการย้าย และความสามารถในการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น เขาอธิบายว่าการย้ายถิ่นแบบจำยอม ผู้ย้ายถิ่นแม้ว่าจะมีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะย้ายหรือไม่ย้ายได้เอง แต่อำนาจและการกำหนดให้ย้ายมิใช่มาจากการตัดสินใจของผู้ย้ายถิ่นเอง หากแต่มาจากผู้อื่นหรือคนอื่นเป็นคนกำหนดให้ย้าย เช่น ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (ประมาณปี ค.ศ.1933-38) คณะนาซีมีคำสั่งให้ย้ายชาวยิวจากแคมป์ที่อยู่ในที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง ซึ่งชาวยิวนั้นไม่ประสงค์จะย้ายแต่จำเป็นต้องย้าย ดังนั้นหากพิจารณาถึงลักษณะของการตัดสินใจสำหรับการย้ายถิ่นแบบจำยอม อาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทและอำนาจขององค์กร หรืออีกนัยหนึ่งอาจจะเป็นครอบครัวที่กำหนดให้คนย้าย และนำพาให้ผู้อื่นย้ายถิ่น โดยที่ผู้ย้ายถิ่นนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพียงบางส่วน แต่ที่ต้องย้ายเพราะจำยอม ตัวอย่างของผู้ย้ายถิ่นแบบจำยอมตามแนวคิดของ Petersen คือ กรรมกร กุหลาบ ทาส สมาชิกของครอบครัวที่หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจหลักในการตัดสินใจ เป็นต้น

บทความนี้ประสงค์ที่จะวิเคราะห์ภาวะการย้ายถิ่นแบบจำยอมในประเทศไทย ตามแนวคิดคลาสสิกของ William Petersen ที่วางหลักให้พิจารณาถึงเหตุผลในการย้ายถิ่นและความสามารถในการตัดสินใจของผู้ย้ายถิ่นที่เกิดจากการสมัครใจ (Voluntary) หรือจำยอม (Impelled) ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่มาจากรายงานผลการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2537 และ พ.ศ.2540 ที่ดำเนินการสำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี เหตุผลสำคัญที่เลือกใช้ข้อมูลชุดนี้ เพราะว่าเป็นการสำรวจที่ได้กลุ่มตัวอย่างที่สามารถเป็นตัวแทนของการวิเคราะห์ในภาพรวมทั้งประเทศ เพราะตัวอย่างของการสำรวจได้มาจากวิธีการสุ่มตัวอย่างตามหลักของความน่าจะเป็น

อย่างไรก็ตาม ในการรวบรวมข้อมูลของการสำรวจนี้ รวบรวมข้อมูล ณ ถิ่นปลายทาง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ย้ายถิ่นในปัจจุบัน ผู้ให้สัมภาษณ์คือสมาชิกของครัวเรือนที่เป็นตัวอย่าง

ในการสัมภาษณ์ โดยที่บุคคลผู้ให้สัมภาษณ์อาจจะเป็นผู้ย้ายถิ่นเอง หรือผู้อื่นก็ได้ ดังนั้นเหตุผลในการย้ายถิ่นและการตัดสินใจในการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้อาจจะไม่แม่นยำนัก เพราะข้อมูลของผู้ย้ายถิ่นบางรายผู้อื่นเป็นผู้ตอบแทน แต่อย่างไรก็ตาม ข้อมูลของสองรอบการสำรวจนี้ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากการวิเคราะห์นี้จะช่วยให้นักประชากรศาสตร์ และผู้สนใจทางประชากรในมิติด้านการย้ายถิ่น มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแบบจำลอง ตามแนวคิดของ William Petersen มากขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ที่จะมีการบันทึกเป็นวรรณกรรมมากขึ้นต่อไป

หน่วยในการวิเคราะห์และแหล่งที่มาของข้อมูล

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากรายงานการสำรวจการย้ายถิ่นในประเทศไทย ซึ่งจะเป็นการวิเคราะห์ในลักษณะตัดขวาง (Crossectional Analysis) เพื่อให้ทราบถึงสถานะของการย้ายถิ่นในแต่ละครั้งของการสำรวจ โดยหน่วยในการวิเคราะห์ครั้งนี้ คือบุคคลที่เป็นผู้ย้ายถิ่น ในช่วงระยะเวลา 2 ปี ก่อนการสำรวจ ที่มีอายุตั้งแต่ 0 ปีขึ้นไป จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นต่อไปนี้

การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2537 ดำเนินการสำรวจในช่วงเดือนกันยายน ถึง พฤศจิกายน พ.ศ.2537 พร้อมกันทุกจังหวัดทั่วประเทศ ประชากรที่เป็นผู้ย้ายถิ่นมีจำนวนทั้งสิ้น 2,926,126 คน เป็นเพศชาย 1,627,901 คน เป็นเพศหญิง 1,298,225 คน โดยนิยามศัพท์ของการย้ายถิ่นคือ เป็นการย้ายถิ่นในช่วง 2 ปี ก่อนคาบเวลาสำรายนั่นคือการย้ายถิ่นระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ.2535 ถึง เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2537 และผู้ย้ายถิ่นในช่วง 2 ปี มีนิยามศัพท์ว่าเป็นผู้ที่ย้ายมาจากหมู่บ้านอื่น หรือเขตเทศบาลอื่นหรือมาจากต่างประเทศ ภายในระยะเวลา 2 ปี ก่อนคาบเวลาสำรวจ

การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2540 ดำเนินการสำรวจในช่วงเดือนกันยายน ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2540 พร้อมกันทั่วประเทศ จำนวนประชากรที่เป็นผู้ย้ายถิ่นคือ 3,159,069 คน เป็นเพศชาย 1,737,377 คน เป็นเพศหญิง 1,421,692 คน ซึ่งนิยามศัพท์ของ

การย้ายถิ่นคือ เป็นการย้ายถิ่นในช่วง 2 ปี ก่อนคาบเวลาสำรวจนั้นคือระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ.2538 ถึง เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2540 และผู้ย้ายถิ่น หมายถึงผู้ที่ย้ายมาจากหมู่บ้านอื่น หรือเขตเทศบาลอื่น หรือมาจากต่างประเทศภายในระยะเวลา 2 ปี ก่อนการสำรวจ เหตุผลสำคัญที่ใช้ข้อมูลสองรอบการสำรวจนี้ เพราะต้องการจะแสดงให้เห็นว่าการย้ายถิ่นแบบจำยอม ยังคงมีอยู่ในอัตราที่สูง แม้ว่าจะพิจารณาในปีการสำรวจใดก็ตาม ผู้วิเคราะห์ไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะแสดงถึงทิศทางหรือแนวโน้มว่าเป็นอย่างไร

การวัดภาวะการย้ายถิ่นแบบจำยอม

ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ได้แบ่งการวัดการย้ายถิ่นออกเป็น 2 ประเภท คือการย้ายถิ่นแบบจำยอมและการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ เหตุผลสำคัญที่แบ่ง เพราะว่าการอธิบายให้เห็นถึงสถานะและปรากฏการณ์ของการย้ายถิ่นในประเทศไทยว่าส่วนใหญ่เป็นแบบใด เนื่องจากมีข้อโต้แย้งว่าการย้ายถิ่นในประเทศไทย มักเป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ ดังนั้นจึงได้วัดภาวะการย้ายถิ่นทั้งสองแบบนี้ โดยที่การย้ายถิ่นแบบจำยอม กำหนดให้เป็นผลรวมตามเหตุผลของการย้ายถิ่นดังต่อไปนี้

1. ย้ายตามหน้าที่การงาน
2. ย้ายตามครอบครัว
3. ขาดคนดูแล/ต้องดูแลคนอื่น

เหตุผลสำคัญที่กำหนดให้ การย้ายตามหน้าที่การงาน การย้ายตามครอบครัวและการย้ายเนื่องจากขาดคนดูแล/ต้องดูแลคนอื่น เป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม (Impelled Migration) เพราะว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะถูกกำหนดให้ย้ายหรือต้องย้ายตามผู้อื่น โดยที่มิใช่เกิดจากความสมัครใจและตัดสินใจด้วยตนเอง ดังเช่น ผู้บังคับบัญชาสั่งย้าย ต้องย้ายตามหน้าที่การงาน ฯลฯ หรือต้องย้ายถิ่นตามผู้มีอำนาจสูงสุดในครอบครัว เช่น ภรรยาต้องย้ายตามสามี บุตรต้องย้ายตามบิดามารดา หรือสามีต้องย้ายตามภรรยา หรือบุตรต้องย้ายตามบุตรธิดา ดังเช่นในวรรณกรรมของการย้ายถิ่นที่กำหนดไว้ว่า การย้ายถิ่นในครัวเรือน เพศชายมักจะเป็นผู้ย้ายถิ่นหลัก (Active Migrant) ในขณะที่เพศหญิงจะเป็นผู้ย้ายติดตาม (Passive Migrant) ซึ่งการวิเคราะห์ครั้งนี้จะใช้แนวคิดทางสังคมวิทยาที่เน้นในด้านตัวแปรเพศ (gender) เท่านั้น เพราะแสดงถึง

บทบาท (Roles) และหน้าที่ (Functions) ทางสังคมของเพศหญิงและชาย นั่นคือเพศชายมักจะถูกยอมรับให้เป็นหัวหน้าครอบครัว และเป็นผู้หารายได้หลัก (Breadwinner) ส่วนเพศหญิงนั้นจะมีบทบาทในการเป็นแม่บ้านและผู้ติดตาม การวิเคราะห์นี้ จะไม่นำตัวแปรด้านอายุมาอธิบาย เพราะไม่ต้องการเน้นถึงวุฒิภาวะในการตัดสินใจ นั่นคือเมื่อมีการย้ายถิ่นในครอบครัว ภรรยา มักจะเป็นผู้ย้ายติดตามสามีเสมอ โดยที่การตัดสินใจในการย้ายถิ่นสามีเป็นผู้กำหนด

การย้ายถิ่นโดยสมัครใจ (Voluntary Migration) ได้แก่ เหตุผลการตัดสินใจเพื่อหางานทำ ต้องการงานที่มีรายได้มากกว่า เหตุผลทางการศึกษา ย้ายกลับภูมิลำเนาและเหตุผลอื่นๆ เพราะตามแนวคิดของ Petersen (1957), Everett Lee (1966) และ Goldscheider (1971) อธิบายไว้ว่าการตัดสินใจในสาเหตุการย้ายถิ่นข้างต้นส่วนใหญ่เกิดจากความสมัครใจของผู้ย้ายถิ่นเอง เพราะต้องการเลื่อนชั้นทางสังคม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและแบบแผนการย้ายถิ่นแบบจำลอง

ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้พิจารณาตามกระแสของการย้ายถิ่น ประเภทของการย้ายถิ่น รูปแบบของการย้ายถิ่น และถิ่นปลายทาง ผลการวิเคราะห์โดยละเอียดมีดังต่อไปนี้

ก. พิจารณาตามกระแสของการย้ายถิ่น

เมื่อพิจารณาถึงแบบแผนการย้ายถิ่นแบบจำลองและแบบสมัครใจ โดยพิจารณาจากกระแสของการย้ายถิ่นที่จำแนกเป็น 4 กระแสคือ

- 1) จากเมืองสู่เมือง
- 2) จากชนบทสู่เมือง
- 3) จากเมืองสู่ชนบท
- 4) จากชนบทสู่ชนบท

ผลการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่การย้ายถิ่นในทุกกระแสจะเป็นการย้ายถิ่นที่ผู้ย้ายถิ่นตัดสินใจย้ายตามความสมัครใจ ซึ่งสังเกตได้จากตารางที่ 1 ที่พบว่า เพื่อพิจารณาคำร้อยละ

ของแบบการย้ายถิ่นทั้งแบบจำยอมและแบบสมัครใจทั้งของปี พ.ศ.2537 และ พ.ศ.2540 พบว่า จะไม่แตกต่างกันมากนัก ไม่ว่าจะเป็นกระแสด้านเมืองสู่เมือง หรือจากชนบทสู่เมือง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพิจารณาตามกระแสของการย้ายถิ่นจากเมืองสู่เมือง จะพบว่า เกือบครึ่งของผู้ย้ายถิ่นต้องย้ายเนื่องจากจำยอม นั่นคือ อาจกล่าวได้ว่ามีผู้อื่นหรือองค์กรหรือครอบครัว เป็นผู้กำหนดให้ย้าย ส่วนกระแสนี้จะพบว่าประมาณ 1 ใน 3 ของผู้ย้ายถิ่นจำยอมต้องย้ายถิ่น เพราะผู้อื่นกำหนดให้ย้ายในขณะที่หลายๆ กระแสส่วนใหญ่ผู้ย้ายถิ่นจะตัดสินใจย้ายถิ่นเอง ตามความสมัครใจ นั่นคือประมาณร้อยละ 60 ของผู้ย้ายถิ่นในประเทศตัดสินใจด้วยตนเอง

ตารางที่ 1: ร้อยละของการย้ายถิ่นแบบจำยอมและแบบสมัครใจ จำแนกตามกระแสการย้ายถิ่น พ.ศ.2537 และ พ.ศ.2540

กระแสการย้ายถิ่น	2537			2540		
	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม
เมือง-เมือง	50.51	49.49	100	48.5	51.4	100
ชนบท-เมือง	34.27	65.73	100	32.9	67.2	100
เมือง-ชนบท	22.53	77.47	100	39.1	60.9	100
ชนบท-ชนบท	32.67	67.33	100	51.6	48.4	100

ข. พิจารณาตามประเภทของการย้ายถิ่น

ในการตัดสินใจย้ายถิ่นที่พิจารณาตามอำนาจในการตัดสินใจ (Power of Migration Decision Making) ซึ่งจำแนกออกเป็น

- 1) การตัดสินใจด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นด้วยความสมัครใจ (Voluntary Migration)
- 2) การย้ายถิ่นแบบจำยอม (Impelled Migration) ซึ่งมีผู้อื่นเป็นผู้กำหนดให้ย้ายถิ่น โดยได้จำแนกออกเป็น คู่สมรส/บุตร พ่อ/แม่ และนายจ้าง และ
- 3) การให้ผู้อื่นช่วยตัดสินใจ เช่น ญาติ เพื่อน หรือคนอื่นๆ

พบว่าเมื่อจำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่น อาทิ

ก) การย้ายถิ่นภายในภาคเดียวกัน ที่ประกอบด้วย:

- 1) ย้ายถิ่นข้ามจังหวัดและ
- 2) ย้ายถิ่นภายในจังหวัด และ

ข) ย้ายถิ่นระหว่างภาค ซึ่งหมายถึงการย้ายจากภาคหนึ่งไปสู่อีกภาคหนึ่ง ตามหลักการแบ่งภาคทางการบริหารของประเทศไทย ที่แบ่งออกเป็น ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ และแบ่งกรุงเทพฯ ออกมาเฉพาะ เนื่องจากเป็นหน่วยปกครองพิเศษและเป็นเมืองหลวงเอกนคร (Mega City)

ในตารางที่ 2, 2ก พบว่า การย้ายถิ่นข้ามจังหวัดในภาคเดียวกันประมาณครึ่งหนึ่ง เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ และอีกประมาณร้อยละ 45 เป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม ซึ่งมี คู่สมรส/บุตร พ่อ/แม่ หรือนายจ้างเป็นผู้กำหนดให้ย้าย อนึ่งในประเภทของการย้ายถิ่นนี้มีเพียงประมาณ ร้อยละ 4 ของผู้ย้ายถิ่นที่ให้ผู้อื่นช่วยตัดสินใจในการย้ายถิ่น

ตารางที่ 2: ร้อยละของการตัดสินใจย้ายถิ่น ที่จำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่น

พ.ศ. 2537

ประเภท ของการย้ายถิ่น	ตัดสินใจเอง เพราะสมัครใจ	จำยอม			รวม	ผู้อื่นตัดสินใจให้อาจสมัครใจ แต่ให้คนอื่นช่วยตัดสินใจ				รวมผู้อื่น ช่วยตัดสินใจ	รวม
		คู่ สมรส /บุตร	พ่อ/ แม่	นาย จ้าง		ญาติ	เพื่อน	อื่นๆ	ไม่ ทราบ		
ย้ายถิ่นภายในภาคเดียวกัน											
1. ย้ายถิ่นข้ามจังหวัด	50.57	17.21	22.01	6.35	45.57	3.28	0.41	0	0.13	3.82	100
2. ย้ายถิ่นภายในจังหวัด	43.47	20.27	29.07	3.03	52.37	3.86	0.37	0.01	0.04	4.28	100
ย้ายถิ่นระหว่างภาค											
1. ย้ายจากกรุงเทพฯ	60.13	17.47	17.73	1.89	37.09	2.57	0.08	0.01	0.13	2.79	100
2. ย้ายจากภาคกลาง	59.28	17.70	19.07	1.40	38.17	2.37	0.11	0	0.18	2.66	100
3. ย้ายจากภาคเหนือ	60.02	13.70	16.01	1.27	30.98	3.15	0.51	0	0	3.66	100
4. ย้ายจากภาคอีสาน	54.41	13.87	24.77	1.40	40.04	4.95	0.64	0	0.03	5.62	100
5. ย้ายจากภาคใต้	66.22	11.81	17.67	1.80	31.28	1.91	0.18	0	0	2.09	100

ตารางที่ 2 ก: ร้อยละของการตัดสินใจย้ายถิ่น ที่จำแนกตามประเภทของการย้ายถิ่น
พ.ศ.2540

ประเภท ของการย้ายถิ่น	ตัดสินใจเอง เพราะสมัครใจ	จำยอม			รวม	ผู้อื่นตัดสินใจให้อาจสมัครใจ แต่ให้คนอื่นช่วยตัดสินใจ				รวมผู้ ช่วยตัดสินใจ	รวม
		คู่ สมรส /บุตร	พ่อ/ แม่	นาย จ้าง		ญาติ	เพื่อน	อื่นๆ	ไม่ ทราบ		
ย้ายถิ่นภายในภาคเดียวกัน											
1. ย้ายถิ่นข้ามจังหวัด	49.77	18.11	20.97	8.06	47.14	2.64	0.77	0.06	0.08	3.55	100
2. ย้ายถิ่นภายในจังหวัด	44.07	22.47	26.83	2.13	51.43	3.37	0.99	0.04	0.01	4.41	100
ย้ายถิ่นระหว่างภาค											
1. ย้ายจากกรุงเทพฯ	57.51	20.41	17.17	1.66	39.24	2.77	0.16	0.02	0.17	3.12	100
2. ย้ายจากภาคกลาง	54.97	19.61	18.47	3.36	41.44	3.40	0.10	0	0.15	3.65	100
3. ย้ายจากภาคเหนือ	54.07	20.57	16.87	2.37	39.81	4.15	1.88	0.08	0	6.11	100
4. ย้ายจากภาคอีสาน	57.57	16.67	15.83	1.59	34.09	7.12	0.78	0.16	0.17	8.23	100
5. ย้ายจากภาคใต้	62.07	14.67	17.57	2.67	34.91	2.90	0.07	0	0	2.97	100

เป็นที่น่าสังเกตว่าการย้ายถิ่นภายในจังหวัดในภาคเดียวกันมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ เป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม ในขณะที่มีประมาณร้อยละ 45 เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ และอีกเพียงประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ เป็นการย้ายถิ่นที่ผู้อื่นช่วยตัดสินใจให้ จากปรากฏการณ์นี้ อาจกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นภายในจังหวัดในภาคเดียวกัน สถาบันครอบครัวและนายจ้างดูเหมือนว่าจะมีบทบาทมากในการกำหนดให้มีการย้ายถิ่น

ในการย้ายถิ่นระหว่างภาค จะพบว่าประมาณร้อยละ 60 เปอร์เซ็นต์ ของผู้ย้ายถิ่นจะตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยตนเอง โดยที่ประมาณร้อยละ 35 ย้ายถิ่นแบบจำยอม เมื่อพิจารณาถึงการย้ายถิ่นเข้าสู่ปลายทาง ผู้ย้ายถิ่นประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์ที่ย้ายจากภาคกลางเป็นผู้ย้ายถิ่นแบบจำยอม ในขณะที่จากภาคอีสานมีเพียงประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ข้อมูลนี้แสดงให้เห็น

เห็นว่าการย้ายถิ่นออกจากภาคอีสานสู่ภาคอื่นส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ ในขณะที่การย้ายออกจากภาคกลางไปสู่ภาคอื่นเป็นสัดส่วนของการย้ายถิ่นแบบจำยอมที่ค่อนข้างสูง เช่นเดียวกับการย้ายออกจากกรุงเทพฯ และการย้ายออกจากภาคเหนือสู่ภาคอื่นๆ สัดส่วนร้อยละของการย้ายแบบจำยอมจะอยู่ในระดับค่อนข้างสูง ประมาณร้อยละ 37 ในปี พ.ศ.2537 และเกือบร้อยละ 40 ในปี พ.ศ.2540 ในขณะที่ประมาณร้อยละ 55 ของประชากรจากถิ่นต้นทางทั้งสองภาคนี้ เป็นผู้ย้ายถิ่นแบบสมัครใจ นั่นคือ ผู้ย้ายถิ่นมากกว่าครึ่งเพียงเล็กน้อยที่ย้ายจากกรุงเทพฯ หรือภาคเหนือไปสู่ภาคอื่นตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยตนเอง สำหรับการย้ายออกจากภาคใต้ไปสู่ภาคอื่นๆ จะพบว่ามากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของผู้ย้ายถิ่นย้ายด้วยความสมัครใจมีเพียงประมาณร้อยละ 30 ย้ายถิ่นแบบจำยอม และเป็นที่น่าสังเกตว่าน้อยกว่าร้อยละ 3 ของผู้ย้ายถิ่นจากภาคใต้ให้ผู้อื่นช่วยตัดสินใจในการย้ายถิ่น

ค. พิจารณาตามรูปแบบของการย้ายถิ่น

เพื่อให้เห็นถึงอำนาจในการตัดสินใจในการย้ายถิ่นว่าเพศชายและเพศหญิงจะมีความแตกต่างกันหรือไม่ และตามความเป็นจริงใครเป็นผู้ย้ายถิ่นหลัก (Active Migrant) และใครเป็นผู้ติดตาม (Passive Migrant) การวิเคราะห์นี้ได้แบ่งพิจารณาถึงเพศและรูปแบบของการย้ายถิ่นที่จำแนกออกเป็น 3 ประเภทคือ

- 1) ย้ายมาทั้งครัวเรือน ซึ่งในที่นี้มีข้อสมมติ (Assumption) ว่าผู้ตัดสินใจหลักในการย้ายถิ่นคือหัวหน้าครอบครัว ผู้อื่นจะเป็นผู้ติดตาม
- 2) ย้ายบางส่วน of ครัวเรือน ซึ่งหมายความว่าสมาชิกบางส่วน of ครัวเรือนเป็นผู้ย้ายถิ่น อำนาจในการตัดสินใจย้ายอาจจะมาจากสมาชิก of ครัวเรือน ผู้เป็นผู้ย้ายโดยตรง โดยที่หัวหน้าครอบครัว อาจมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสนับสนุนให้ย้ายเท่านั้น (Stark, 1984) และ
- 3) ย้ายคนเดียว ซึ่งหมายถึงการย้ายถิ่นที่ตัดสินใจด้วยความสมัครใจ of ตนเอง

จากตารางที่ 3 จะเห็นว่าในรูปแบบของการย้ายมาทั้งครัวเรือน มากกว่าร้อยละ 40 ของเพศชายและเพศหญิงย้ายถิ่นแบบจำยอมในขณะที่มากกว่าร้อยละ 55 เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ เมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนร้อยละของการย้ายถิ่นประเภทนี้ในปี พ.ศ.2540 เป็นที่น่า

สังเกตว่า ประมาณร้อยละ 70 ของเพศหญิง ย้ายถิ่นแบบจำยอมขณะที่เกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ของเพศชายเป็นผู้ย้ายถิ่นแบบจำยอมเช่นกัน ซึ่งอาจจะอธิบายได้ว่าในช่วงระหว่างเดือนกันยายน 2538 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2540 มีผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยต้องย้ายแบบจำยอมประเภทย้ายทั้งครัวเรือนมาก (ข้อสังเกตนี้อาจจะเกี่ยวข้องกับภาวะเศรษฐกิจและการจ้างงานหรือไม่ ควรที่จะดำเนินการศึกษาเพื่อให้ชัดเจน) และที่สำคัญดูเหมือนว่าในปี พ.ศ.2540 นี้เพศหญิงมีอัตราส่วนร้อยละของการย้ายถิ่นแบบจำยอม ในลักษณะของการย้ายทั้งครัวเรือนสูง นั่นคืออาจกล่าวได้ว่าในปี พ.ศ.2540 เพศหญิงอาจถูกกำหนดให้ย้ายถิ่นแบบจำยอมจากหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นผู้ย้ายถิ่นหลักในขณะนั้นก็คือ ผู้ย้ายถิ่นติดตาม

เมื่อวิเคราะห์ถึงรูปแบบของการย้ายถิ่นแบบย้ายบางส่วนของครัวเรือนจะพบว่า มากกว่าร้อยละ 20 ของผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงย้ายแบบจำยอม ขณะที่ในกลุ่มเพศชายน้อยกว่า ร้อยละ 30 ย้ายถิ่นแบบจำยอม จากข้อมูลนี้อาจอธิบายได้ว่าสัดส่วนของการย้ายถิ่นแบบจำยอม ดูเหมือนว่าเพศหญิงจะย้ายมากกว่าเพศชาย (ตารางที่ 3) สำหรับรูปแบบของการย้ายถิ่นที่เป็น การย้ายคนเดียว ซึ่งในที่นี้มีสมมติฐานว่าเป็นผู้สมัครใจย้ายถิ่นด้วยตนเอง จะพบว่ามากกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ ทั้งเพศหญิงและเพศชายย้ายถิ่นแบบสมัครใจ

ตารางที่ 3: ร้อยละของการย้ายถิ่นและจำยอมและแบบสมัครใจ จำแนกตามเพศและรูปแบบของการย้ายถิ่น พ.ศ.2537 และ พ.ศ.2540

รูปแบบ ของการย้ายถิ่น	เพศชาย						เพศหญิง					
	2537			2540			2537			2540		
	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม
ย้ายมาทั้งครัวเรือน	44.03	55.97	100	46.76	53.23	100	42.37	57.63	100	70.72	29.18	100
ย้ายมาบางส่วนของ ครัวเรือน	22.97	77.03	100	30.67	63.33	100	21.61	78.39	100	46.73	53.27	100
ย้ายคนเดียว	20.43	79.57	100	26.17	73.83	100	21.11	78.89	100	25.57	74.43	100

ง. พิจารณาตามถิ่นปลายทาง

เมื่อจำแนกวิเคราะห์ตามเพศของผู้ย้ายถิ่นและพิจารณา ณ ภาคที่อยู่อาศัยในถิ่นปลายทางตามตารางที่ 4 เพศหญิงย้ายถิ่นแบบจำยอมเข้าสู่ภาคใต้สูงที่สุด ถัดมาคือภาคกลาง ในขณะที่ร้อยละของการย้ายถิ่นแบบจำยอมเข้าสู่ภาคใต้ของเพศชายอยู่ในระดับที่สูงกว่าร้อยละ 40 ซึ่งเป็นที่น่าจะทำการวิเคราะห์ต่อไปว่าเพราะอะไรทั้งเพศหญิงและเพศชายต้องย้ายถิ่นแบบจำยอมเข้าสู่ภาคใต้ในอัตราที่สูง สำหรับการย้ายถิ่นสู่กรุงเทพฯ จะพบว่าทั้งเพศหญิงและเพศชายมากกว่าร้อยละ 70 ย้ายถิ่นด้วยความสมัครใจ ส่วนการย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคเหนือแบบสมัครใจจะมีประมาณร้อยละ 60 หรืออาจกล่าวได้ว่าประมาณร้อยละ 40 ย้ายเข้าสู่ภาคเหนือทั้งเพศหญิงและเพศชายเป็นแบบการย้ายถิ่นจำยอม

ตารางที่ 4: ร้อยละของการย้ายถิ่นแบบจำยอมและแบบสมัครใจ จำแนกตามเพศและภาคที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน พ.ศ.2537 และ พ.ศ.2540

ภาคที่อยู่อาศัย ในถิ่นปลายทาง	เพศชาย						เพศหญิง					
	2537			2540			2537			2540		
	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม	จำยอม	สมัครใจ	รวม
กรุงเทพฯ	25.90	74.10	100	16.50	83.50	100	19.80	80.20	100	24.30	75.70	100
ภาคกลาง	35.70	64.30	100	41.70	58.20	100	33.20	66.80	100	61.10	24.30	100
ภาคเหนือ	33.20	66.80	100	40.60	59.40	100	32.00	68.00	100	56.00	44.10	100
ภาคอีสาน	22.90	77.10	100	29.10	70.80	100	26.60	73.40	100	42.60	57.40	100
ภาคใต้	41.00	59.00	100	45.00	55.00	100	42.10	57.90	100	61.80	38.20	100

สรุปและอภิปรายผล

บทวิเคราะห์นี้แสดงให้เห็นว่าการย้ายถิ่นภายในประเทศไทยประมาณ ร้อยละ 30 เป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม ในขณะที่มากกว่าร้อยละ 60 เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ ที่น่าสังเกตคือย้ายถิ่นจากเมืองสู่เมืองเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้ย้ายถิ่นแบบจำยอม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นในกระแสนี้มีผู้อื่นกำหนดให้ย้ายถิ่นมิใช่เกิดจากการตัดสินใจของตนเองทั้งหมด ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นการย้ายในกระแสนับถ่วงเมืองเป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม

เพียง 30 เปอร์เซนต์เท่านั้น นั่นคือประมาณร้อยละ 70 ของผู้ย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยตนเองและเป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจเป็นส่วนใหญ่ ในกระแสการย้ายถิ่นจากเมืองสู่ชนบทจะพบว่ามากกว่า 60 เปอร์เซนต์ เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ และเกือบร้อยละ 40 เป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม การย้ายถิ่นในกระแสนี้อาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นการย้ายถิ่นกลับสู่ชนบทของผู้ย้ายถิ่นจากเมืองสู่ชนบทเป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม นั่นคือความเป็นเมืองอาจมีส่วนในการดึงดูดใจไม่ให้อายกลับ แต่จำเป็นต้องย้ายเพราะผู้อื่นเป็นผู้กำหนดให้ย้ายถิ่น โดยตนเองมีโอกาเลือกและมีอำนาจตัดสินใจน้อยกว่า

การย้ายถิ่นแบบจำยอมจะพบชัดเจนมากขึ้น เมื่อแยกวิเคราะห์ตามประเภทของการย้ายถิ่น ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดในภาคเดียวกันย้ายถิ่นแบบจำยอม ซึ่งจากปรากฏการณ์นี้อาจอธิบายได้ว่าการกำหนดให้ผู้ใดผู้หนึ่งย้ายถิ่นมักจะพบมากเมื่อเป็นการย้ายภายในรัศมีจังหวัด ซึ่งระยะทางอาจจะไม่ไกล สำหรับการย้ายข้ามภาคที่ระยะทางอาจจะไกลมากขึ้น และระดับความเป็นเมืองอาจแตกต่างกัน พบว่าประมาณ 60 เปอร์เซนต์ย้ายแบบสมัครใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ จะเป็นการย้ายแบบสมัครใจมากถึงร้อยละ 60 นั่นคือผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ จะตัดสินใจย้ายถิ่นเองขณะที่มีประมาณหนึ่งในสี่ของผู้ย้ายถิ่นจากภาคอีสาน พ่อแม่กำหนดให้ย้ายถิ่นและประมาณร้อยละ 20 ของผู้ย้ายถิ่นจากภาคกลางย้ายเพราะพ่อแม่เป็นผู้กำหนดให้เช่นเดียวกับบทบาทและอำนาจของคู่สมรสมีผลต่อการย้ายถิ่นแบบจำยอมเช่นกัน ผู้ย้ายถิ่นประมาณ 20 เปอร์เซนต์ต้องย้ายเพราะคู่สมรสเป็นผู้กำหนดให้ย้ายถิ่น ดังเช่นจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อพิจารณาตามรูปแบบของการย้ายถิ่นที่ย้ายทั้งครัวเรือน สัดส่วนของการย้ายถิ่นแบบจำยอมของเพศหญิงจะสูงกว่าเพศชายเล็กน้อย เช่นเดียวกัน การย้ายแบบจำยอมจะพบมากในเพศหญิงมากกว่าเพศชายเมื่อการย้ายเป็นแบบย้ายบางส่วนของครัวเรือน นั่นคือเพศชายยังเป็นผู้ย้ายถิ่นหลัก (Active Migrant) และเพศหญิงเป็นผู้ย้ายถิ่นติดตาม (Passive Migrant) อำนาจในการย้ายถิ่นของเพศหญิงดูเหมือนว่าบทบาทในการกำหนดให้ย้ายถิ่นจะน้อยกว่าเพศชาย อย่างไรก็ตามในการย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ ประมาณร้อยละ 25 เท่านั้นที่เป็นการย้ายถิ่นแบบจำยอม นั่นคือหากเป็นการย้ายเข้าสู่เมืองใหญ่ที่มีความเจริญ สัดส่วนของการย้ายแบบสมัครใจจะสูงกว่าการย้ายแบบจำยอม กรุงเทพฯ ยังคงเป็นถิ่นปลายทางที่นิยมของผู้ย้ายถิ่นจากชนบทเมืองและภาคอื่นๆ ในขณะที่ภาคซึ่งมีระยะทางห่างไกลจากภาคอื่นมาก เช่น ภาคใต้ สัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นแบบจำยอมทั้งเพศหญิงและเพศชายเข้าสู่ภาคนี้ค่อนข้างสูง ผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคใต้ทั้งเพศหญิงและชาย มากกว่าร้อยละ 40 ผู้อื่นเป็นผู้กำหนดให้ย้าย ซึ่งนำมาสู่คำถามในการวิจัยที่ควรวิเคราะห์ต่อไปว่าเพราะอะไร ทำไมเป็นเช่นนั้น

บรรณานุกรม

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2537. รายงานผลการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2537. กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ.

_____. 2540. รายงานผลการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2540. กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ.

Goldsheider, C. 1971. "Theoretical issues in migration research". *Population, modernization, and Social structure* Chapter 3. Boston: Little Brown.

Lee, E. 1966. "A theory of migration" *Demography*, 3: 47-57.

Petersen, W. 1957. "A general typology of migration" *paper presented at the annual meeting of the American Sociological Society*, Washington, D.C., August.

Stark, O. 1984. Rural to Urban migration in Ides: A relative deprivation approach. *Economic development and cultural change*, 32: 475-486.